

Monaški život i naučni rad na Atosu.

Dr. Janko Oberški.

(Nastavak.)

ATOS I RIM.

Na osnovi svega, što je dosele rečeno, jasno je da se može ni pomišljati na to, da se čini kakva usporedba između Atosa i Rima, kao dvaju centara kršćanskog naziranja, jer u tom pogledu Atos prema Rimu naprosto iščezava. Može se tek govoriti o tom, kakvi su bili odnosi i kakva je bila u različito doba orijentacija Atosa prema Rimu kao stvarnom centru kršćanstva, te kakvu bi ulogu mogao da igra u pokretu za obnovu crkvenog jedinstva. Da unesemo malo svijetla u ovaj zanimivi problem, bit će veoma korisno, ako se ukratko osvrnemo na neke karakteristične historijske dokumente, što su nedavno objelodanjeni u posebnoj studiji g. Hoffmanna S. J. profesora na papinskom orientalnom institutu: »Athos e Roma« (Orientalia christiana n. 19. g. 1925.).

a) Dokle traje jedinstvo Atosa s Rimom?

Prije svega zanimiva je činjenica, koju konstatujemo na osnovi historijskih dokumenata, da Atos nije korporativno pristao uz raskol onim časom, kad je službeno prekinuto jedinstvo između predstavništva istočne crkve te zapadne crkve, t. j. za Mihajla Cerularija i pape Leona IX. g. 1054. Dokaz, da je Atos podržavao sa zapadnom crkvom veze jedinstva gotovo još puna dva vijeka poslije službenog raskola carigradskog patrijarhe, imademo u tom, što je upočetku 13. vijeka za pape Inocencija III. imao jedan zapadni biskup latinskog obreda službu čuvara gore Atosa.

Dne 29. ožujka g. 1209. skinuo je papa Inocencije III. latinskoga biskupa od Sebaste sa časti čuvara svetogor-

skih manastira na Atosu zbog toga, što je suviše pritješnjavao ove manastire svojom samovoljom.¹ Budući pak da su u to doba od raznih strana učestala nasilja protiv svetogorskih manastira zbog pohlepe za tobožnjim blagom, što su ga neprijatelji naslućivali kod njih, morala je carska vlast posegnuti za brahijalnom silom, da zaštiti ove manastire od nasilja. Tim povodom utekli su se svetogorski manastiri papi Inocenciju III. za pomoć i zaštitu u njegovu u g l e d u u njegovoj vrhovnoj crkvenoj vlasti. Papa Inocencije III. odazvao se spremno molbi svetogorskih manastira, što se vidi po njegovom apostolskom pismu od 17. siječnja 1213. godine. Ovo je pismo vrlo dragocjen i važan dokumenat, iz kojega razabiremo, kako je još u to doba vladao između atonskih monaha i sv. Stolice duh potpunog povjerenja i neprekinutog jedinstva; što više, da je atonsko monaštvo bilo i na zapadu na čuvenom glasu svetosti. Papa Inocencije III. naziva naime Atos: »... Gora kuće Božje, sagrađene na gorskim vrhuncima, da na nju hodočaste svi narodi, sveta gora svetaca; na tim svetim vrhuncima počivaju temelji Crkve... Premda je ta gora suha i krševita, te lišena blagodatí vremenite plodnosti, ipak je između mnogih krajeva svijeta čudesno oplodena velikim obiljem duhovnih dobara. Tu naime provodi strogi pokornički život dično mnoštvo redovnika u kojih 300 manastira (ako se naime broje kao manastiri i razne monaške naseobine i eremitske kolibe, a ne kao manastiri u strogom istočnjačkom značenju riječi), kojih je svetost na tolikom glasu, da se može o toj gori reći s Jakovom: Doista sveto je ovo mjesto, jer ovdje je kuća Božja i u neku ruku tu su vrata nebeska, gdje mnoštvo nebeske vojske, kao uređeni vojnički tabor, bije pobjedonosni boj protiv zmaja, pjevajući skladno Bogu psalme...« Zato se papa drage volje odaziva njihovoj molbi, da ih primi pod izravnu svoju zaštitu i proglasi izuzetima od ičije druge jurisdikcije, nastavljajući u istom pismu ovako: »Stoga vas po vašoj smjernoj molbi primamo pod zaštitu sv. Petra i svoju, da se ubuduće nitko ne usmjeli prisvajati sebi nad vama kakvu jurisdikciju, te da se ne usuđuje buniti vas u vašem miru

¹ G. Hoffmann S. J. Athos e Roma, (ed. orientalia christiana n. 19 Roma 1925. — 8^a — 48). str. 12.

i tišini . . . Potvrđujemo vam nadalje ovim pismom sve vaše povlastice, što ste ih od davnine stekli i uživali, svojim apostolskim ugledom.«²

Nedvojbeno je dakle činjenica, da je atonsko monaštvo još u početku 13. vijeka podržavalo neprekinuti vez crkvenog jedinstva s rimskom apostolskom stolicom, te da je u to doba još bujno cvjetao na Atosu duh prave kršćanske askeze i svetosti. Inače ne bismo mogli razumjeti, kako bi papa Inocencije III. mogao upravljati atonskim monasima ovakvo pismo.

Poslije ovog historijskog dokumenta nije nam do danas poznat nikakav kasniji dokumenat o trajanju veza nepomućenog jedinstva između Atosa i Rima, ali nemamo do svršetka 13. vijeka niti do danas poznatih pozitivnih dokumenata o formalnom prekidanju toga veza. Prema tome bit će najvjerojatnije, da se tijekom 13. stoljeća ne najedamput, nego polako na Atosu odigravao proces razračunavanja sa zapadnom crkvom; tako je najposlije i atonsko monaštvo zahvatio sasvim vir raskola. Osnov za ovakvo zaključivanje daju nam naročito ove historijske činjenice.

Poznato je, da se osnutkom latinskog carstva za krstaških vojna početkom 13. stoljeća u Bizantu izazvalo do vrhunca ogorčenje i mržnja Bizanta protiv Latina, što je imalo tu posljedicu, da se sada silno povećao i jaz vjerskog razdora koji je već otprije postojao. Za trajanja Grcima omraženog latinskog carstva u Bizantu stadoše se definitivno kidati i posljednje niti tragova kršćanskog jedinstva. Netaktički postupak Latina u Bizantu, kad htjedoše da iskoriste svoj politički položaj u svrhu prisilnog obraćanja u krilo crkvenog jedinstva sa zapadnom Crkvom, izazvao je sasvim protivnu reakciju, naročito u širim slojevima naroda i u monaštvu. Različite teološke dispute, što su se priređivale između grčkih i latinskih bogoslova, redovno su imale za posljedicu negativan rezultat: raspirivale su mržnju i nepovjerenje Grka prema Latinima i učinile Grke još tvrdovratijima u raskolu. Odjek tih borba osjetio se intenzivno i na Atosu. Tijekom 13. vijeka održavale se često i u nekim atonskim manastirima ovakve teološke dispute. Pozi-

² O. c. str. 12.—13.

tivno se znade, da su se držale takve dispute u Zografu, Konstantonitu, Ksiropotamskom manastiru, a vjerojatno je, da je to bilo i u drugim, ali i tu su urodile negativnim rezultatima, te za sva vremena ostavile među atonskim monasima neugodne uspomene. U manastiru Zografskom postoji n. pr. predaja, da je tom prilikom palo žrtvom nasilja Latina i 26 atonskih monaha, koji su navodno bili spaljeni u kuli toga manastira zbog toga, što su se protivili »latinskoj jeresi«. Nije mi bilo moguće, da pronađem kakve pouzdanije podatke o toj stvari, nego mi monah, što mi je pokazivao crkvu pokazao na zidu fresko sliku tih 26 »mučenika«. Međutim u historicitet toga ne vjeruje ni protestant Gelzer.³ Tako je najposlije nekako svršetkom 13. vijeka bio na Atosu završen proces prekidanja jedinstva s Rimom, a time bi izgubljena i posljednja važna strategijska točka, koja bi mogla biti jakim uporištem u nastojanju oko obnove crkvenog jedinstva. Sredinom pak 14. vijeka, kad je Grgur Palamas ustao energično na obranu atonskog hesihazma, može se vidjeti, da je čitav Atos odlučni protivnik svakog jedinstva s Rimom.

b) Atos i opći pokusi Rima za obnovu crkvenog jedinstva.

Pored svega toga ipak nije rimska apostolska stolica pustila s vida Atos u pokušajima oko obnove crkvenog jedinstva. Kad se pregovaralo o obnovi crkvenog jedinstva na florentinskom saboru g. 1438.—39. gdje je uspjelo, da su najodličniji predstavnici istočne crkve potpisali dekret unije, zapažamo, da je kod toga bio dostojno reprezentiran i Atos po svojoj petorici izaslanika, koji su također potpisali dekret unije. Bili su to poimence ovi: 1. jeromonah Mojsije, upravitelj manastira Velika Lavra; 2. jeromonah Doro te j, izaslanik Vatope'dskog manastira; 3. jeromonah Geroncije, iguman manastira Pantokrator; 4. German, iguman skita sv. Vasilija (u blizini Vel Lavre); 5. jeromonah Pahomije, iguman manastira sv. Pavla.⁴

³ H. Gelzer: Vom heiligen Berge und aus Makedonien. Leipzig 1904. str. 21.

⁴ G. Hoffmann o. c. str. 14.—15.

Kakva je bila sudbina ove unije na Atosu, nije nam po bliže poznato. Znamo tek to, da nije imala nikakvih zamašnjih i trajnijih uspjeha zbog toga, jer je protiv unije u smislu dekreta florentinskoga crkv. sabora razvio strastvenu kampanju Marko Eugenik Efeški, nepomirljivi neprijatelj crkvenog jedinstva. Njegova kampanja sigurno nije ostala bez utjecaja i na atonsko monaštvo.

Poslije pokušaja florentinske unije nijesu nam do sada poznati do početka 17. vijeka kakvi pozitivni tragovi o saobraćaju između Atosa i Rima. No zanimiva je činjenica, da u početku 17. vijeka, kad se na čitavom Balkanu pojavljuje intenzivni pokret za crkveno jedinstvo, nailazimo opet na brojne dokumente, iz kojih se vidi, da je i Atos ponovno podržavao pismeni saobraćaj s Rimom i aktivno sudjelovao u pomenutom pokretu za obnovu crkvenog jedinstva.

Tako primjerice već g. 1599. položise predstavnici manastira sv. Gjurgja (Zograf) katoličku vjeroispovijest i obnoviše vez jedinstva s Rimom.⁵

c) Pokušaji Propagande za obnovu crkv. jedinstva na Atosu.

Znatni su nadalje podaci o općenju pojedinaca atonskih monaha ili čitavih skupina s predstavnicima isusovačkog reda, zatim o saobraćaju rimske kongregacije de Propaganda Fide i nekih drugih redova sa predstavnicima atonskog monaštva tijekom 17. i 18. vijeka.

G. 1611. boravio je neki atonski kaluđer u isusovačkom kolegiju u Rimu na studiju zajedno s nekim drugim Grcima, te je o njemu zabilježeno, da je rado pribivao u isusovačkoj crkvi liturgijskim činima, što više primao i sakramenat pokore.⁶ Naročito su atonski monasi općili s isusovcima u Cari-

⁵ Ibid. str. 11.

⁶ Omnes graeci suo pte nutu, etiam calogerus unus e Monte Sancto vulgo Athos rudimentis utriusque grammaticae studens, icipiebant latinorum caeremoniis delectari; in Ecclesia nostra flectebant genua cum latinis, exomologeseos sacramentum libere petebant, crucis signum more nostro faciebant et similia . . . Nunquam graecum ritum reprehendinus, immo laudavimus semper. (Hoffmann S. J. o. c. str. 15.).

gradu, gdje su isusovci imali svoju školu, u koju bi dolazili na studij i neki od atonskih monaha. G. 1620, obavio je jedan od tih atonskih monaha s velikom pobožnošću kod isusovaca i duhovne vježbe po propisima sv. Ignacija, i to sa znanjem i odobrenjem svojih starješina atonskih manastira.⁷ Dne 3. dekoji je polazio isusovačku školu u Carigradu svečanu ispovijest katoličke vjere.⁸ Iste godine doveo je taj monah svršetkom mjeseca decembra u isusovački samostan u Carigradu još neke monahe iz Atosa, da studiraju na isusovačkoj školi u Carigradu.⁹

Ovo par pojedinačnih slučajeva ne može doduše imati kakvoga većeg zamašaja u samoj stvari, ali nam ipak ilustrira, kakove su bile prilike.

No mnogo su važniji službeni pokušaji rimske kongregacije de Propaganda Fide, da dođe do užega saobraćaja s atonskim monasima. Dne 28. decembra g. 1626. dobi od Propagande ovlaštenje svećenik grčkoga obreda po imenu Aleksandar Vasilopulos iz Zakinta, koji je svršio svoje studije u grčkom kolegiju u Rimu,¹⁰ da pođe na Sv. Goru Atos, te tamo potanko razvidi sve prilike o stanju, životu i ćudoredu atonskih monaha, te prosudi, da li bi bilo kakve nade u uspjeh, kad bi se tamo započelo raditi za obnovu crkvenog jedinstva, poslavši eventualno u tu svrhu posebne misijonare onamo. O svemu tomu trebao je Vasilopulos da pošalje u Rim izvještaj. U svrhu putnog troška bilo mu je doznačeno 60 škuda na godinu, što je inače bilo namijenjeno Canachi-ju Rubeo (Rossi), koji se pred cembra g. 1622. položio je opet jedan od atonskih kaludera,

⁷ »Unus ex ipsis, qui e monasteriis montis Athos, quem Montem Sanctum appellant, ad nos se contulit approbantibus praedictorum monasteriorum praefectis, uti literae ipsorum ad nos missae fidem faciunt, magnam spem dat fructus non vulgaris, non solum in litteris, sed etiam in pietate, exercitiis B. Patris nostri Ignatii passus se excoli« (Ibid. str. 15.).

⁸ O. c. str. 16.

⁹ O. c. str. 16.—17.

¹⁰ G. 1851. otvorio je papa Grgur XIII. u Rimu grčki kolegij sv. Atanasija, da u njemu studiraju Grci i Slaveni istočnoga obreda, te se sprema za rad oko obnove crkvenog jedinstva među svojim sunarodnjacima. Marković: Slaveni i Pape II. str. 82.

dulje vremena povratio u domovinu, te u to vrijeme nije vršio misije povjerene mu od Propagande.¹¹ Tom zgodom šalje Propaganda i posebna preporučena pisma dne 2. januara 1627. venecijanskom nunciju, carigradskom sufraganu, nadbiskupu Kandijskomu i biskupu otoka Zante, kojima se misijonar Vasilopulos preporuča njihovoj posebnoj pažnji i zaštiti.¹² Vasilopulos je doista točno izvršio od Propagande povjerenu mu misiju, te je slao već u januaru g. 1627. u Rim opsežne i iscrpive izvještaje o prilikama među atonskim monasima, i to preko venecijanskog nuncija, zatim preko carigradskog sufragana latinskog obreda, kandijskog nadbiskupa i biskupa na otoku Zante; venecijanski nuncij isporučio mu je u pismu od 23. I. 1627. i posebna ovlaštenja kongregacije Sv. Oficija, potrebna za misijsko djelovanje na Istoku. U tim se izvještajima tuži Vasilopulos na rdavo čudoredno stanje atonskih monaha, kaošto i na njihovo golemo neznanje. Vršeći svoju tešku misiju dopao je Vasilopulos u tursko ropstvo, gdje su ga Turci silili, da se odmetne od katoličke vjere, a kad on to nije htio učiniti, orobiše ga i odlučiše da mu odrube glavu. Iz ropstva ga iskupi u Lacedemoniji kapetan francuske lade »Sancta Maria Bonaventura« Ivan Martin, davši za nj kao otkupninu svotu od 71 dukata. Poslije toga susrećemo Vasilopulosa g. 1631. u Smirni, gdje je uživao veliko poštovanje i bio određen od tamošnjega katoličkog nadbiskupa grčkog obreda, da drži kao umni propovjednik ciklus korizmenih propovijedi, ali se zbog velike oskudice

¹¹ »Sacra Congregatio inhaerens admonitioni D. de Picardiera, ut missio omnino fieret ad Montem Sanctum pro monachorum ritus graeci ibi in magno numero degentium unione cum S. Romana Ecclesia iuxta formam S. Concilii Florentini, decrevit pro nunc mittendum esse D. Alexandrum Vasilopulum insulae Zacynthi catholicum graeci ritus sacerdotem olimque collegii graecorum Urbis alumnum ad dictum Montem S., ut ibi informationes assumat de statu, vita et moribus dictorum monachorum et de profectu, qui fieri potuerit in eorum unione procuranda, si missio formata ad ipsos destinetur, illasque Romam transmittat, et pro illius provisione scuta 60 annua alias destinata Canachio Rubeo, qui a multo tempore in patriam reversus, S. Congregationi non inservivit, eidem D. Alexandro assignavit persolvenda, donec in dicto monasterio moram traxerit, ut illi commissa perficiat ac exequatur« (Hoffmann o. c. str. 17.).

¹² Hoffmann o. c. str. 18.—19.

i raznih drugih neprilika morade povratiti prije reda u Rim, ostavši u najugodnijoj uspomeni među katolicima Smirne.¹³

Na osnovi iscrpivih izvještaja, što ih je slao revni i požrtvovni misijonar Vasilopulos dodavši im na svršetku svoje opaske i mišljenje o načinu rada za jedinstvo, održana bi dne 9. oktobra g. 1627. u Rimu posebna sjednica Propagande, gdje su ti izvještaji bili pomno pročitani i svestrano proučeni. U toj sjednici stvoreni su ovi važni zaključci:

1. Da se prijepis ovih izvještaja pošalje ruskom metropoliti zajedno s popisom svih svetogorskih manastira. Ujedno upravljeno bi pismo istom metropoliti, da pošalje na Atos dvojicu svojih monaha (Vasilijanaca) sjedinjenih Rusina, koje smatra najsposobnijima. Njihova imena neka saopći Sv. Kongregaciji de Propaganda fide, da im ista izda dekret, kojim će biti ovlaštene za misije, i da im pošalje potrebni novac za uzdržavanje.

2. Propaganda smatra, da bi bilo nauputnije pomenute monahe poslati najprije u ruske pravoslavne manastire, koji se nalaze na Atosu, neka bi oni boraveći u tim manastirima polako kušali da ih sklonu na jedinstvo s rimskom crkvom, i da ih na to potiču i privuku.

3. Isti monasi treba da dobro nauče pučki grčki jezik, da uzmognu poraditi za jedinstvo među monasima u manastirima sv. Dionizija i Svete (Velike) Lavre; ako naime uspije, da se sjedine ova dva znamenita i ugledna manastira, ostali će se lakše povesti za njihovim primjerom.¹⁴

Kratko vrijeme poslije te sjednice dne 16. oktobra g. 1627. odaslala je ista kongregacija Propagande ruskome metropolit Josipu Velaminu Ručskom slijedeće pismo:

»Tvoja će prečasnost lako razabrati iz ovog pisma i privitog dekreta, što od Tebe želi sv. Kongregacija Propagande glede misije rusinskih monaha na Svetoj Gori u Macedoniji. Jednako ćeš razumjeti iz izvještaja o stanju manastira na toj Gori razlog i svrhu te misije. Stoga hoćemo da Tvoju prečasnost samo upozorimo, da sv. Kongregacija polaže u taj pothvat preveliku važnost, jer obraćenjem atonskih monaha trebalo bi otvoriti vrata za proširenje katoličke vjere u istočnoj crkvi. Poznato nam

¹³ Hoffmann S. J. o. c. str. 3.—4. i 32.

¹⁴ Dr. J. Šimrak: De relationibus Slav. Merid. cum S. Rom. Sede. Vol. I. str. 16., Hoffmann S. J. o. c. str. 4.

je naime po pripovijedanju mnogih, da monasi ove Svete Gore uživaju toliki ugled i poštovanje Grka, te kad bi oni prigrlili katoličku vjeru, mnogi bi se iz istočne grčke crkve, potaknuti njihovim primjerom, požurili da se sjedine s Rimskom stolicom.

Zacijelo će dakle Tvoja prečasnost ovaj pothvat posmatrati s onakvom ljubavlju i revnošću, kakva se dolikuje, kad se radi o spasenju duša, te uvidjeti, da će presvijetlim ocima biti osobito milo, ako se toga pothvata zbiljski prihvatiš, ili ako dadneš kakav drugi savjet o putu i načinu, kako bi se mogla ispuniti želja sv. Kongregacije. Možda bi i Melecije, nadbiskup poločki, kojega si Ti i presvijetli vojvoda Ostroški predbio za nas,¹⁵ znao štogod primijetiti, te bi sv. Kongregacija bila bolje upućena o prilikama Sv. Gore i monasima što tamo žive, i lakše pronašla način da poluči željenu svrhu. Ako dakle Tvoja prečasnost smatra podесnim, možeš se s njime o toj stvari porazgovoriti i posavjetovati, te sv. Kongregaciji saopćiti što mislite.¹⁶

Josip Velamin Rutski doista se o toj stvari posavjetovao s Melecijem Smotrickim, ali ovaj nije smatrao podесnim, da se rusinski sjedinjeni monasi šalju kao misionari na Atos, jer je bila prevelika potreba, da se još radi za uvršćenje unije među sunarodnjacima u Ukrajini. Melecije Smotricki motivira to doslovce ovako: »Kad bismo sada htjeli da počnemo djelovati na Svetoj Gori, pocijepali bismo svoje sile, koje su i onako neznatne, te ne bismo niti u Rusiji učinili što solidno niti u Grčkoj.¹⁷ Sv. Kongregacija uvažila je ovo mišljenje Melecija Smotrickoga, te se stala baviti drugim planovima, kako da poradi za ostvarenje željene svrhe.

Tadašnji tajnik Propagande msgr. Ingoli vodio je posebnu trigu o misiji na gori Atosu. On je g. 1627. konkretno predložio, da se zamoli oo. Josipa i Leonarda u Parizu, neka oni pošalju dvojicu francuskih redovnika kapucina, koji će najprije dobro naučiti pučki grčki jezik, a onda će otići da pohadaju svetogorske manastire, te po mogućnosti pokušati da u prijateljskom razgovoru predbе naročito arhimandrite i igumane tih manastira za ideju obnove crkvenog jedinstva s Apostolskom Stolicom. Da li su ti cci kapucini na prijedlog msgra Ingolija doista prispjeli na Atos, nije nam поблиže poznato.¹⁸

¹⁵ Melecije Smotricki bio je prije nepomirljivi protivnik sv. Josafata Kuncevića, a g. 1628. obratio se na katolicizam. (Hoffmann S. J. o. c. str. 21).

¹⁶ Hoffmann S. J. o. c. str. 21; Dr. Šimrak o. c. str. 17.

¹⁷ Ibid. str. 4 i 21.

¹⁸ G. Hoffmann S. J. o. c. str. 4.